

**АННА ФЕЛИКСОВНА ЛИТВИНА – ФЁДОР БОРИСОВИЧ УСПЕНСКИЙ,
Русские имена половецких князей. Междинастические контакты
сквозь призму антропонимики [A kun fejedelmek orosz nevei.
Dinasztikus kapcsolatok a személynevek tükrében]**

Национальный Исследовательский Университет Высшая Школа Экономики –
Институт Славяноведения РАН, Москва, 2013. 280 lap

Az orosz filológus szerzőpáros, ANNA FELIKSZOVNA LITVINA és FJODOR BORISZOVICS USZPENSKIJ a dinasztikus kapcsolatok kiváló kutatói, akiknek már együtt és külön-külön is több könyvük és tanulmányuk jelent meg több nyelven e témakörben. A középkori történelemben és irodalomban, valamint a nyelvészetben és azon belül a névtanban is járatos szerzők nagy szerepet tulajdonítanak a személynevek vallomásának a dinasztikák közötti történeti, kulturális és családi kapcsolatok feltárásában. Figyelmük elsősorban a Kijevi Ruszra, valamint Skandináviára irányul, de a történeti háttér felvázolásában, illetve történelmi és névtani párhuzamokban olykor egyéb, többek között magyar példák is felbukkannak. A most bemutatandó, oroszul írt munkájukban Oroszország mongol hódítás előtti történelmére, közelebbről a Rurikidák és a nomád kun törzsfők családjainak kapcsolatára koncentrálnak, így nem véletlen, hogy az orosz források mellett magyarországiak is felbukkannak a hivatkozásokban (pl. Rogerius Sirmalmas éneke).

Az már régóta ismert tény a történettudományi szakirodalomban, hogy a mongol hódítás előtt az Irtistól az Al-Dunáig terjedő terület sztyeppei részein laza törzsszövetségben élő kunok vezető rétegének a különböző nyelvű forrásokban feljegyzett nevei között orosz nevek is feltűnnek. Ezt a korábbi történetírás a kereszténység jeleként értelmezte, az újabb történetírói felfogás azonban hangsúlyozza, hogy az egyházi nevek felvétele nem feltétlenül jár együtt a megkeresztelkedéssel. A kötet szerzői ez utóbbi állásponttal azonosulva, a korabeli forrásokat alapos kritikának alávetve igyekeznek megrajzolni azokat a körülményeket, amelyek e nevek átvételéhez vezethettek.

A kötet tartalmi szempontból három főbb egységre osztható. A rövid előszót (7–8) követően a szerzők előbb egy nagyobb fejezetben felvázolják az általuk vizsgált, a 11. századtól a 13. század elejéig tartó korszak történelmi, kulturális, vallási és névtani hátterét (9–90); az ezt követő részben nevenként külön alfejezetekben körüljárják, milyen körülmények között, minek a hatására jelenhetett meg az adott orosz név a kunok névállományában (91–247); végül röviden összegezve, a házassági és névtani kapcsolatok fényében áttekintik a Rurikok és a kunok közti politikai kapcsolatok intenzitását és jellemzőit (248–266). A kiadványt a hivatkozott irodalom jegyzéke (267–277), majd egy szűkszavú, ám annál informatívabb angol összefoglaló (278–279) zárja. A Rurikidák és a kun törzsfők néha nehezen követhető leszármazási viszonyainak és dinasztikus kapcsolatainak a nyomon követésében a megfelelő fejezeteknél elhelyezett családfák segítik az olvasót.

A szerzők az áttekintés előtt névtani szempontból feltétlenül helyeseltető módon pontosítják a történetírás által egyszerűen csak oroszként kezelt nevek kategorizációját. Eszerint olyan nevekről van szó, amelyek jó része egyházi eredetű, tehát elvileg más keresztény népektől is átvehették volna őket a kunok. E nevek valóban tipikus elemei a

középkori orosz névkincsnek, ennél azonban fontosabb az a tény, hogy mind (az egyháziak és a világiak egyaránt) rendszeresen használatosak voltak a Rurik-dinasztiában a 11–13. században: *Jurij* 'György', *Danyil* 'Dániel', *Roman*, *Gleb*, *Jaropolk*, *Dávid* és *Vaszilij* 'Vazul'. Ezzel szemben az akkori orosz névállományban gyakori egyházi nevek, például a *Pável* 'Pál' vagy a *Pjotr* 'Péter' nem találhatók meg a kunoknál. Ez is alátámasztja azt az előfeltevést, hogy e neveknek a kun névállományba való bekerülése mögött nem vallási, hanem dinasztikus okokat kell keresni.

LITVINA és USZPENSZKIJ gazdag észak-, kelet- és dél-európai példaanyaggal illusztrálja, hogy a nevek átvételét tévedés lenne leegyszerűsíteni a kereszténység felvételével együtt járó aktusra. Számos egyéb oka lehetett ugyanis: bekerülhetett a név a dinasztiába az anya oldaláról, Izlandon gyakran az apa fogadott testvéréről kaphatta a nevét a fiúgyermek, sőt az uralkodó adományozhatta is saját nevét a vazallusának vagy a vazallusa újszülött fiának. A nevet meg is lehetett változtatni, illetve második nevet is lehetett választani; ezekre tipikus ok volt az új dinasztiába kerülés (ennek kapcsán a szerzők a magyar III. Bélának az uralkodása előtti, bizánci éveiben kapott *Alexios* nevét is felhozzák példaként) vagy az új területre, más népek közé költözés (így vettek fel a skandináv Rurikidák is szláv neveket). Általánosítás helyett tehát minden egyes név esetében a konkrét politikai-kulturális szituációt kell megvizsgálni, a dinasztikus kapcsolatokra helyezve a hangsúlyt. Az uralkodócsaládok névadása ugyanis alapvetően konzervatív, ezért minden egyes új név megjelenésének a névkészletükben politikai jelentése van: a vallási irányultság mellett utalhat háborús és diplomáciai kapcsolatokra, valamint házassági stratégiára is.

A továbbiakban ezért a szerzők áttekintik, hogy milyen képet rajzolnak a források (pl. évkönyvek, krónikák, legendák, egyéb történetírói feljegyzések) a kunok vallásáról és kultúrájáról, milyen helyzetben és mikor vehették (volna) fel a kereszténységet a kunok, és van-e a feltételezett vallásváltásnak bármilyen nyoma a forrásokban; milyen kapcsolataik voltak a kun törzsfőknek a Rurikidákkal, a kijevi fejedelmi család politikájában milyen szerepet játszott a dinasztián belüli névadás, illetve lehetséges-e, hogy csak az orosz források hívták a szóban forgó kun vezéreket orosz néven. Ennek eredményeképpen pedig arra jutnak, hogy a források következetesen 'pogány'-ként, illetve 'hitetlen'-ként utalnak a kunokra, és egészen a mongol hódításig nincs nyoma annak, hogy a fejedelmi családok férfitagjai felvették volna a kereszténységet, eltekintve néhány elszigetelt esettől. Így például állítólag a tatárok elől Magyarországra menekülő kunok vezére, Kötöny is hajlandó lett volna megtenni e lépést, arra azonban nincs adat, hogy végül valóban megkeresztelkedett-e. A kun vezérek családjából ugyanakkor több lányt is a Rurik-dinasztiában valamely tagjával házastottak össze (legalább tíz-tizenegyet ilyen házasság igazolható, további néhány pedig feltételezhető Bölcs Jaroszláv kijevi nagyfejedelem unokáitól kezdve, mintegy tíz generáción keresztül), sőt a grúz királyi dinasztiával is házastottak. E lányokat természetesen megkeresztelték, és utódaik is értelemszerűen keresztények lettek. Feltűnő ugyanakkor, hogy miközben a minden jel szerint nem keresztény férfiak oroszok tekintetű neveit ismerjük, addig a néhány ismert, valóban keresztény kunnak, így e feleségeknek a neve sem maradt fenn. Fontos még emellett megjegyezni, hogy a kunok által viselt nevek között nem sok oroszosítottal találkozni a forrásokban, ráadásul a kínai források is az orosz neveken említik a szóban forgó kun vezéreket. Biztosak lehetünk tehát benne, hogy a feljegyzett névalakok nem történetírói beavatkozás eredményei, hanem valós névviselest tükröznek.

A második nagy fejezetben a szerzők egyesével megvizsgálják a nevek kölcsönzésének lehetséges körülményeit. Ennek során, amennyire csak lehetséges, egységes szempontrendszert követnek: igyekeznek kimutatni, hogy a Rurik-dinasztia mely tagja lehetett a névadás modellje, és milyen dinasztikus vagy politikai kapcsolat állhat a névadás hátterében. Így például a különböző források alapján arra a következtetésre jutnak, hogy Jurij Koncsakovics, azaz Koncsak kun törzsfő fia az apja szövetségéről, Igor (egyházi nevén: *Jurij*) Szvjatoszlavics novgorod-szeverszki és csernyigovi fejedelemről kaphatta a nevét. A Rurik-dinasztiában ugyanis a kettős névadás volt a jellemző: egy világi, skandináv vagy szláv eredetű név mellett egy egyházi nevet is adtak az utódaiknak. A két család között nemcsak szövetség, hanem házassági kapcsolat is volt: Jurij fia, Vlagyimir Koncsak lányát vette feleségül. Hasonlóan szoros viszonyban álltak más Rurikidákkal Jurij Koncsakovics vezértársai, Danyil Kobjakovics vagy éppen Roman Kzics is, akik mind részt vettek a tatárok elleni, a kunok uralmának végét jelentő 1223-as Kalka menti csatában. A szerzőpáros a források alapos összevetése alapján arra a következtetésre jut, hogy a kun törzsfők nem azért adták fiaiknak ezeket az orosz neveket, mert áttértek vagy áttérni szándékoztak a kereszténységre, hanem mert ezáltal, illetve a dinasztikus házasságok révén is erősebbre igyekeztek fűzni szövetségüket az orosz fejedelmekkel.

Az orosz szerzőpáros munkája kiváló példája a névtan és a történettudomány egymást kölcsönösen segítő kapcsolatának. Vizsgálatuk világosan bizonyítja, hogy a történeti személynévadatok értelmezéséhez, történettudományi érvelésben való használatához nagy körültekintés, a túlzott általánosítástól és leegyszerűsítéstől óvakodó kritikai érzék szükséges. Emellett a kiadvány számos új, a középkorászok számára is megfontolandó következtetést fogalmaz meg a kunok kereszténységhez való viszonyáról és az orosz fejedelmekkel való kapcsolatáról. Mindezek révén ANNA LITVINA és FJODOR USZPENSZKIJ újabb közös munkáját mind a tárgyalt történelmi korszak és térség kutatói, mind a történeti személynévntan, s különösen a dinasztikus névadás iránt érdeklődő névkutatók haszonnal forgathatják.

SLÍZ MARIANN

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

VÖRÖS FERENC, Nyelvek és kultúrák vonzásában. Személynevek a magyar nyelvterület északi pereméről I–II.

Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2011–2013. I. 520 lap, II. 728 lap

VÖRÖS FERENC kétkötetes monográfiája Családnévutatók Szlovákiában (2004) című könyvének szerves folytatása és kiegészítője, hiszen ugyanannak a négy nyugat-szlovákiai településnek és időszaknak a keresztnevei állnak vizsgálati középpontjában. A szerző az állami anyakönyvezés kezdetétől, 1895-től 1999 végéig elemzi két csallóközi (Balony, Diósförgepatony) és két Nyitra-vidéki (Kiscétény, Nagycétény) település keresztnévallományát. A korpusz 1895–1959 közötti része állami anyakönyvekből, 1960-tól egyházi és állami anyakönyvekből, valamint községi (önkormányzati) nyilvántartásokból